

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология. Социальные коммуникации". Том 24 (63). 2011 г. №4. Часть 1. С.268-271.

УДК 070. 41 + 929 ГОНЧАР

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ САМОРЕДАКТОРСЬКОГО ОПРАЦЮВАННЯ ЗАГОЛОВКІВ У ТВОРЧІЙ МАЙСТЕРНІ О. ГОНЧАРА

Дроздова А.В.

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Луганськ, Україна*

*У статті на матеріалі авторських правок О. Гончара розкриті прагматичні
аспекти саморедагування заголовків, зокрема, методи символізації назв у романах
письменника.*

Ключові слова: *заголовок, символ, прагматика символу.*

Постановка проблеми. „Простий спосіб формулювання заголовка – скласти звичайне речення, що передає суть матеріалу, і прибрати зайві слова”, – таку оригінальну формулу конструювання заголовка пропонує дослідниця В. Шевченко [7, с. 125]. Дійсно, у практиці відшукування оптимального варіанта заголовка головним завданням для автора, як правило, є висвітлення в ньому саме теми матеріалу, значно рідше – редакційної позиції, жанру, авторського бачення, локально-темпоральних характеристик тощо. Проте такі вимоги є визначальними, як правило, для заголовків публіцистичних текстів. Коли мова йде про роботу над заголовком художнього твору, критерії творчого процесу набирають інших властивостей, зокрема, мають спиратися на оригінальність таланту митця, своєрідність його стилю, особливості художнього мислення тощо. Чинники, які впливають на вектори авторського редагування художніх текстів, на жаль, майже не досліджені теоретиками редагування, що визначає *актуальність і проблему* порушеної теми розвідки.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи показує, що заголовок був предметом дослідження учених-журналістикознавців (В. Галич, В. Іванова, Е. Лазаревої, К. Серажим, С. Сметаніної, А. Тертичного, В. Шевченко), теоретиків редагування (А. Капелюшного, В. Карпенка, А. Мільчина, З. Партика, В. Різуна, М. Тимошика, М. Феллера), привертав увагу літературознавців і самих письменників (О. Белецького, З. Блисковського, Т. Васильєвої, К. Паустовського тощо).

Мета нашої студії – розкрити прагматичні аспекти саморедакторського опрацювання заголовків творів літератури на матеріалі творчості О. Гончара за допомогою інтерпретації авторських правок, унесених письменником у різні часові періоди.

Не випадково у своїй науковій розвідці ми звертаємося до творчості О. Гончара, адже, як довели дослідники В. Галич, Р. Іванченко й О. Куцевська, його письменницька діяльність є унікальним прикладом еволюції редакторської майстерності, збагачення її креативних технік і складної методики.

Інтерпретуючі авторські правки заголовків художніх творів, ми окремо зупинимося на хрестоматіях власне романів О. Гончара як знакових іконічних явищ у літературному й масово-комунікаційному світі ХХ ст.

Характерною жанровою ознакою романів О. Гончара є символізація їх назв, заснована на когнітивних і прототипових принципах, а також маркованості й економії мовних засобів у конструюванні заголовків [1, с. 154-171]. В аспекті нашого дослідження та інтерпретації заголовків романів О. Гончара важливим є: 1) розуміння символу як потужної категорії культури й духовного розвитку, що вбирає в себе національно-специфічні, етногенетичні явища і разом з тим має загальнолюдське значення [6, с. 7]; 2) усвідомлення прагматики символу, що забезпечує оформлення культурних смислів та їх функціонування в масовій свідомості [5, с. 7].

Гончарознавці неодноразово відзначали багатство символіки як одну з характерних ознак стилю письменника. За нашим спостереженням, символічними є майже всі заголовки романів О. Гончара: „Прапорonoсці” (узагальнюючий символ людей, що принесли перемогу), „Таврія” й „Перекоп” (символічні назви історичних південних степових районів України передреволюційної доби), „Людина і зброя” (співвідношення образу (людина) і символу (зброя) як діаметрально протилежних за своїм значенням: природне / антиприродне), „Циклон” (як символ дисгармонії, трагічного розладу, хаосу, непередбачуваних змін, які внесла війна в суспільні організми), „Тронка” (символ життя й голосу чабанських просторів, що в романі стає тривожною пересторогою часу), „Собор” (вселюдський символ духовності, єднання, національної спадкоємності), „Твоя зоря” (національний символ народження, юності, чистоти й любові). Можна відзначити, що символічного значення в заголовках романів О. Гончара набирають художні образи, історико-географічна місцевість, топоніми, предмети, явища природи, художні деталі тощо, які є знаковими не лише для самого письменника, а й для аудиторії потенційних читачів. У процесі авторського редагування заголовків О. Гончар (часто разом з дружиною – В. Гончар) вдавався до творчо-пошукової практики, яка б враховувала:

▪ *відбиття в заголовках романів архетипів, зосереджених у глибинах „колективного несвідомого”, які здатні закласти підвалини специфічно національних символів.*

Наприклад, робоча назва історико-революційного роману „Таврія” – „Чорна буря” [3, с. 82] є семантично обмеженою характером відомого природного явища, а з погляду структурного – викликає асоціації трагічної події (чорний колір як символ смерті, лиха, фатальності й буря як непідвладна людині стихія). Натомість, наділені з волі автора архаїчною прикметою назви дилогії „Таврія” й „Перекоп” апелюють до етногенетичної пам’яті південних степовиків України, для яких означувана назвою романів місцевість має свою „чуттєву конкретність”, коло особистісних асоціацій, історичного досвіду тощо. Остаточна назва романів, таким чином, принципово розсуває горизонти національної історії, дозволяє минулому та сучасному символічно злитися в суцільній пам’яті читачів, ставши об’єднавчим фактором у культурно-національному розвитку народу;

▪ *закладання в хрестоматіях ідейності, що символізує ядро задуму автора.*

У листі О. Гончара до М. Зобенко читаємо: „Весь твір мав би називатись „Полігон”, якби ж писався та друкувався він за нормальних умов, а не в наскрізь

мілітаризованій державі” [3, 381]. Політична цензура не дозволила письменнику залишити актуальну для епохи ядерного протистояння Сходу і Заходу назву, яка закодувала в собі світову тривожність перед наростаючою загрозою бездумної мілітаризації, була камертоном новелістичних складових роману. Із цієї ж причини сюжетно-композиційна колізія змінилася „перенесенням таврійського полігону в інше місце” [3, с. 381]. Образно-звуковий, з яскравою діалектною семантикою заголовок „Тронка”, остаточно закріплений автором за романом, підніс чабанський дзвіночок як прикметну художню деталь твору до символічного звучання можливого планетарного реквієму, безпосередньо почутого читачем лише в процесі знайомства з текстом роману;

▪ *навантаження заголовків інтертекстуальністю як феноменом взаємодії авторського тексту із семіотичним культурним середовищем.*

Так роман „Твоя зоря” згідно авторського задуму повинен був вийти у світ під заголовком „Подорож до Мадонни” (інші чорнові варіанти, зафіксовані в щоденнику письменника та споминах дружини, „Хайвей” (Висока дорога), „Мадонна”, „Людина небес”, „Запам’ятайте нас веселими” [2, с. 179-187]). Автентична назва уміщує образ-символ, провідною ознакою якого є метафоричність та інтертекстуальний зв’язок із текстами Святого письма, житійною та агіографічною літературою (глибоким, на наш погляд, є лексико-семантичний перегук хрематоніма роману з назвою апокрифа „Ходіння Богородиці по муках” (XII ст.), що заслуговує на окреме дослідження). Заголовок „Подорож до Мадонни”, на думку О. Гончара, „дух твору передає найповніше” [4, с. 390], він має пряму кореляцію з усіма рівнями організації художнього тексту. Крім того, вибір назви „Подорож до Мадонни” пов’язаний із прикметною життєвою подією, що сталася в молодості письменника й закарбувалася в пам’яті як знакова [4, с. 390-391]. З огляду на історико-політичний час написання роману й виходу його у світ (1982 р.), можна говорити, що цей хрематонім мав би порушити усталений радянською системою влади монологічний варіант цивілізації, адже своєю семіотичною закодованістю передбачав появу національно-культурологічного дискурсу в організмі масової комунікації, пов’язаного з інтерпретацією релігійного образу *Stabat Mater* (за Ю. Крістєвою) й секуляризацією суспільства. Богородиця, за висновками науковців, усимволізовує повноту життя, самодостатність, мудрість, звільнення від всього гріховного через осявання, просвітлення, трансформацію [6, с. 41], з позицій філософських є вісью духовності, гуманізації світу, конструктором Материнського, божественної любові, милосердя, чистоти, скорботи тощо. Тож мусимо визнати догматичну далекоглядність радянських редакторів у розумінні того, що вербальна комунікація будується на лексично маркованих одиницях, які відповідають реаліям світу, тому відповідь автору: „В нас одна дорога – до комунізму, а не до Мадонни...” [4, с. 392], – сприймається логічним політичним знаком тоталітарної доби, що унеможлиблював появу будь-яких процесів демократії на шляху до національного розвитку українського народу. Така ситуація змусила О. Гончара у доборі заголовка до роману керуватися критеріями естетичного й національно символічного: „Чи не доведеться повернутись до „Твоєї зорі”? Зрештою образ Мадонни – це і є твоя зоря, назва вбирає багато... Дехто каже: надто красиво. Може, й так. Але ж не жертвувати романом?” [4, с. 392].

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ САМОРЕДАКТОРСЬКОГО ОПРАЦЮВАННЯ ЗАГОЛОВКІВ У ТВОРЧІЙ...

Висновки. Отже, сутність прагматичної функціональності символу в заголовках романів О. Гончара полягає в їх здатності давати первісний смисловий імпульс, своєрідну установку для читача на сприйняття того, яким змістом у творчій лабораторії митця наповняться слова, що у свідомості читача вже мають певний семантично-асоціативний досвід.

Перспективи подальших досліджень проблеми саморедагування заголовків у творчості О. Гончара обумовлені потребою з'ясувати способи і характер зв'язків хремотонімів із текстами художніх творів митця.

Список літератури

1. Васильева Т.В. Когнитивные механизмы формирования и функционирования заголовка / Т.В. Васильева // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 1. – С. 154-170.
2. Гончар В. “Я повен любові...” (Спомини про Олеся Гончара) [Текст] / В. Гончар. – К.: Сакцент Плюс, 2008. – 448 с.
3. Гончар О.Т. Листи [Текст] / О.Т. Гончар / Упоряд. В.Д. Гончар, Я.Г. Оксюта. – К.: Укр. письменник, 2008. – 431 с.
4. Гончар О.Т. Щоденники: [Текст] 1968-1983 / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В.Д. Гончар; Худож. оформ. М.С. Пшінки. – К.: Веселка, 2003. – Т. 2. – 607 с.: іл.
5. Нестеров А.Ю. Проблема символа в литературном произведении [Электронный ресурс] / А.Ю. Нестеров. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/nesterov>.
6. Словник символів [Текст] / За ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко та ін. – К.: Редакція часопису „Народознавство”, 1997. – 159 с.
7. Шевченко В.Е. Заголовковий комплекс журналу як комунікативна система ЗМІ / В.Е. Шевченко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2010. – Т. 38. – С. 120-128.

Дроздова А.В. Прагматические аспекты саморедакторской обработки заголовков в творческой мастерской О. Гончара // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.268-271.

В статье на материале авторских правок О. Гончара раскрыты прагматические аспекты саморедактирования заголовков, в частности, методы их символизации в романах писателя.

Ключевые слова: заголовок, символ, прагматика символа.

Drozдова A.V. The pragmatic aspects of title self-editing in O. Gonchar's creative workshop // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.268-271.

In the article on the materials of O. Gonchar's author corrections the pragmatic aspects of title self-editing (in particular the methods of title symbolization in the writer's novels) were disclosed.

Key words: title, symbol, symbol pragmatics.

Поступила до редакції 27.07.2011 р.